

Stanislovas Buchaveckas

Mokyklos sovietizavimas 1940–1941 m.: ideologiniai gniaužtai mokytojams, 1917 m. bolševikų perversmo metinių minėjimas Šakių apskrities mokyklose (2)

Pirmojoje straipsnio dalyje¹ buvo glaustai pateikta Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos sovietizavimo 1940 m. vasarą ir rudenį schema (įvadas ir tyrimo bendrybės) ir pradėta supažindinti su Šakių apskrities mokyklose (daugiausia Sintautų valsčiuje) vykdyta vadinamosios 1917 m. Didžiosios spalio socialistinės revoliucijos 23-ųjų metinių sukakties minėjimo daugiadiene ideologine kampanija. Antrojoje straipsnio dalyje pateikiama archyvinė faktografinė medžiaga daugiausia iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA), susijusi su kitomis Šakių apskrities pradžios mokyklomis. Glaustai įvertinama padėtis, į kurią pateko mokytojai, atsidūrę vadinamojo Šakių apkomo² bei apskrities ir valsčių vykdomosios valdžios struktūras suformavusių vietos bolševikų (komunistų), komjaunuolių ir kitų kolaborantų priežiūroje, kuri pasireiškė siunčiamais raštais (neretai net nederinant su apskrities pradžios mokyklų inspekcija), įvairiomis instrukcijomis (raštu ar žodžiu) ir joms išdėstyti organizuojamais pasitarimais, netikėtais apsilankymais mokykloje pamokų metu ir pan. Šiame straipsnyje šalia sąvokų

„sovietų(-inis)“ ar „komunistų(-inis)“ taip pat vartojamas žodis „bolševikai“, juolab kad Lietuvos Respubliką 1940 m. birželį okupavo SSRS bolševikai, o Lietuvos komunistai 1940 m. įsiliejo į VKP(b), kurios pavadinimo skliausteliuose raide „b“ ir buvo pabrėžiamas buvusioje carinės Rusijos imperijoje valdžią užgrobusių partijos „bolševikiškumas“. Žodžiai „šventė“ ir „šventiniai“ bei konstrukcijos su tais žodžiais kabutėse rašomi todėl, kad didžiajai visuomenės daliai, mokinių tėvams, o per juos ir daugumai mokinių tai buvo okupantų bolševikų ir jiems tarnaujančių vietos kolaborantų šventė. Straipsnyje vartojama ir trumpesnė „Spalio revoliucijos švenčių“ konstrukcija – „Spalio šventės“.

„SPALIO REVOLIUCIJOS ŠVENČIŲ“ YPATYBĖS ŠAKIŲ APSKRITIES KAIMO MOKYKLOSE

Pirmiausia susipažinsime su 1940 m. „Spalio revoliucijos šventėmis“ kai kuriose kitose Šakių apskrities pradžios mokyklose, kurios tuo metu veikė Šakių apskrities miesteliuose

ir kaimo vietovėse. Tai atsispindi mokyklų vedėjų konkrečiuose dalykiniuose ar išplėstuose aprašymuose, trumpuose raštuose ar ataskaitėlėse apie vadinamosios 1917 m. Didžiosios spalio socialistinės revoliucijos 23-ųjų metų sukakties minėjimo renginius. Reikia priminti, kad beveik kiekvienoje mokykloje rengtis 1917 m. bolševikų perversmo metų minėjimams pradėta jau 1940 m. spalio viduryje, o svarbiausi „šventiniai“ renginiai vyko lapkričio 6–8 d. 1940 m. lapkričio 6-oji buvo trečiadienis, 7-oji – ketvirtadienis, 8-oji – penktadienis. Lapkričio 9-ąją Lietuvos bolševikai paskelbė išeigine (poilsio diena), o lapkričio 10-ąją – darbo diena, kad tą sekmadienį mokiniai ir daug suaugusiųjų negalėtų eiti į bažnyčią.

Nebūtina įrodinėti, kad dauguma mokytojų tuos kelias 1940 m. lapkričio dienas užsitęsčius minėjimus, mitingus, paskaitas, demonstracijas ir kitas „šventines“ bolševikų suplanuotas priemones vertino kaip okupantų prievarta brukamus ideologinės kampanijos renginius. Tad miestuose, valsčių centrinėse gyvenvietėse ir mažesniuose miesteliuose bei kaimuose dirbantys mokytojai, artėjant 1917 m. bolševikų perversmo metų minėjimui ir per pačią „švenčių“ kampaniją, buvo atsidūrę nepavydėtinoje padėtyje. Mat beveik visos miestelių ir kaimų mokyklos tapo mitingų, minėjimų ir visuomenei skirtų „šventinių“ susibūrimų bei pasilinksminimų vietomis, o mokytojai buvo atsakingi už renginius ir programų parengimą bei vykdymą. Kad mokytojai dėl to negalėjo tinkamai atlikti savo tiesioginių pareigų, atsispindi ir pradžios mokyklų vedėjų rašytose privalomose ataskaitose apie tos „šventės“ vyksmą. Tiesa, nedaugelis mokyklų vedėjų parašė apie rengimąsi okupantų priemestai naujajai „liaudies šventei“. Daugiausia lakoniškai ar dalykiškai konkrečiai, ar visai smulkmeniškai aprašyti patys renginiai. Tačiau kai kurių mokyklų ataskaitos rodo,

kad vietos komunistai, komjaunuoliai ir kiti sovietų aktyvistai kontroliavo mokytojus, nurodinėjo jiems, ką ir kaip daryti, siekdami priversti pedagogus paklusti kolaborantinės valdžios valiai. Aišku, minimuose archyvo šaltiniuose neraskime duomenų apie tai, kaip prieš tas „šventes“ mokytojai buvo gąsdinami bausmėmis ir asmeniškai atsakomybe už galimas nesėkmes per bolševikų perversmo metų renginius, už galimus savo auklėtinių prasižengimus per iškilmingus minėjimus mokyklų patalpose, demonstracijas, už bolševikų ideologinės atributikos gadinimą. Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Šakių apskrityje sovietų valdžios ir saugumo įstaigų pareigūnai jau buvo patyrę per 1940–1941 mokslo metų pradžios šventę ir pirmąsias savaites, kad daugeliui mokinių būdingos antisovietinės nuotaikos, kad protestuodami prieš okupantų savivalę jie neretai plėšo ar gadina Stalino ir kitų bolševikų veikėjų paveikslus, raudonas vėliavas ir kitaip išreiškia savo nepritariamą „socialistiniams pertvarkymams“, tam sugalvoja įvairių protesto formų. Neretai mokiniai atsinešdavo į mokyklą antisovietinių atsišaukimų. Be to, daug mokinių buvo neatėję į pamokas Visų šventųjų dieną, kuri iki okupacijos buvo nedarbo diena³.

Iš LCVA šaltinių aiškėja, kad kaimo mokykloms užkrauta 1917 m. bolševikų perversmo metų minėjimo „prievolė“ įvairiuose valsčiuose buvo nevienoda. Veikiausiai tai priklausė ir nuo valsčių komisijose, kurios turėjo kontroliuoti pasirengimą tai sukakčiai visose įstaigose ir mokyklose, esančių bolševikų žmoniškumo. Mat per galimą rudens darganą varyti kaimo vaikus, nors ir įpratusius vaikščioti ilgesnius atstumus, į miestą ar didelę valsčiaus gyvenvietę tik tam, kad dar kartą išgirstų minint Lenino, Stalino vardus ar Justo Paleckio pavardę ir giedamą „Internacionalą“, ką jau buvo girdėję ir savo mokykloje, buvo labai neprotinga Lietuvos bolševikų valdžios ir

vietos kolaborantų užgaida. Valsčių centrų ir atokiau nuo jų esančių didesnių gyvenviečių mokyklų mokytojams pasisekė tik dėl to, kad jų primygtinai nevarė kelis kilometrus ar visą dešimtį kilometrų į kitur vykusius mitingus ir demonstracijas. Daugelio kitų Šakių apskrities kaimo mokyklų mokytojai su savo auklėtiniais pagal išankstinius planus privalėjo vieną dieną, dažniausiai lapkričio 7-ąją, „mitinguoti ir švęsti“ Šakiuose, Kudirkos Naumiestyje ar savo valsčiaus centrinėje gyvenvietėje. Atrodo, kad pagal pirmines bendrąsias LSSR švietimo liaudies komisarriato (toliau – ŠLK) ir LKP(b) instrukcijas 1940 m. lapkričio 8-oji turėjo būti skirta mokinių, jų tėvų ir vietos gyventojų ideologiniam apdorojimui pačioje mokykloje. Tačiau visos Lietuvos mastu planuoti biurokratiniai sumanymai pagal vieną šabloną organizuoti minėjimo renginius daugelyje vietovių negalėjo būti įgyvendinti. Matyt, iš pradžių Šakiuose jie buvo koreguojami atsižvelgiant į apskrities specifiką. Apskirtyse buvo sudaromos apskrities lygio komisijos „Didžiosios spalio socialistinės revoliucijos 23-ųjų metų sukakties“ minėjimui rengti. Vyko posėdžiai, į kuriuos privalėjo atvažiuoti ir pradžios mokyklų vedėjai. Paskui posėdžiaudavo komisijų piramidėje esanti žemesnė grandis – valsčių komisijos. Jų darbe turėjo dalyvauti ne tik mokyklų vedėjai, bet ir dalis kitų pedagogų. Galiausiai 1940 m. lapkričio 6 d. (o kai kur ir anksčiau) numatytiems „šventinio“ minėjimo kampanijos renginiams (kai kur – ir pagal gamybinių įmonių pavyzdį rengtoms socialistinėms lenktynėms) suplanuoti ir pasiruošti turėjo posėdžiauti ir mokyklose sudarytos komisijos. Į jas įtraukdavo kelis mokinių tėvus, bent vieną komunistą, komjaunuolį ar kitą sovietinį aktyvistą (profesinės sąjungos ar kitos sovietų organizacijos vietinį veikėją), jeigu jų būdavo nedidelėje pradžios mokyklos apylinkėje. Tie „prieššventiniai“

susirinkimai, sovietinių aktyvistų vizitai į mokyklą (planuojant kur, ant kokios sienos pakabinti vieną ar kitą portretą, plakatą ar šūkį) negalėjo netrikdyti mokytojo tiesioginio darbo ir ugdymo proceso. Atrodo, kai kurių mokyklų vedėjams per paskutinius posėdžius ar jau po jų asmeniškai kalbantis su „apkomo“ funkcionieriais pavyko palengvinti būsimą „šventinę“ našta – sumažinti renginių skaičių, gauti leidimą nežygiuoti su savo auklėtiniais į valsčiaus centrą. Be to, kai kurias mokyklas nuo tolimo žygio pirmyn ir atgal ar karikatūriškos eisenos ir mitingo lauke išgelbėjo labai nepalankus oras, tiksliau – prasidėjęs lietus, daug kur virtęs lijundra ir šlapdriba.

„ŠVENTINIUS ŽYGIUS“ Į KUDIRKOS NAUMIESTĮ KOREGAVO ŠLAPDRIBA

Tarpučių pradžios mokyklos (Bublelių vls.) vedėjai Juzefai Urbantaitei buvo nurodyta lapkričio 7 d. su mokiniais vykti (veikiausiai pėsčiomis) į Kudirkos Naumiestį ir ten dalyvauti iškilmingoje eisenoje per miestą ir mitinge. Tačiau „dėl blogo oro“ varginanti kelionė į miestą ir atgal buvo atšaukta (turbūt ir vaikų mažai susirinko). Tarpučių mokykloje lapkričio 8 d. nuo 16 val. buvo surengtas bendras minėjimas mokiniams, jų tėvams ir „apylinkės žmonėms“. Po jo iki 22 val. J. Urbantaitei teko prižiūrėti „jaunimo pasilinksminimą“, vykusį mokyklos patalpose⁴. Lapkričio 7 d. Kudirkos Naumiestyje vykusioje eisenoje taip pat nedalyvavo Bublelių valsčiaus Bajoraičių ir Keturnaujienos mokyklos vaikai, tačiau jų mokytojai J. Zabarauskas ir Juozas Naujokaitis ten būti privalėjo. Keturnaujienos mokyklos mokiniai dalyvavo tik lapkričio 8 d. vykusiame bendrame su tėvais renginyje, atliko savo saviveiklos programą, po kurios „jaunimas dar pašoko ir apie 23 val.

iškilmės buvo baigtos⁴⁵. Bajoraičių mokyklos „iškilmėse [irgi lapkričio 8 d. – S. B.] dalyvavo, be mokinių, jų tėvai, globėjai ir kiti atstovai. Mokykla labai gražiai papuošta, specialiai įstatytas radio aparatas ir pasamdyti griežikai. Buvo pasakyta keletas prakalbų, vaikai deklamavo eilučių, pritaikytų prie momento, dainavo ir žaidė. Už gražų pasirodymą mokiniai buvo apdovanoti saldainiais. Gausiais šūkiiais buvo demonstruoti dideli laimėjimai, kuriuos pasiekėm po raudona Stalino vėliava.“⁴⁶

O štai kaip sekėsi kitai Bublelių valsčiaus pradžios mokyklai, kuri veikė Turčinų kaime. Pasirengimas bolševikų šventei ir „šventiniams“ renginiams iš mokyklos vedėjos Anelės Žemaitytės atėmė labai daug laiko ir energijos. Tai atsispindi pedagogės Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai nusiųstame „Aprašyme“: „28 d. spalio mėn. buvo sušauktas piliečių, jaunųjų ūkininkų ir apylinkės jaunimo susirinkimas aptarti XXIII Spalių Revoliucijos minėjimo programą. Susirinkimas prasidėjo 20 val., dalyvavo 34 asmens. Iškilmėms ruoštis išrinkta komisija iš trijų asmenų, kuri pasižadėjo rūpintis tolimesniu programos bei plano vykdymu. Mokiniais buvo duodamos knygelės su eilėmis ir dainomis, kad jie ruoštųsi, išmokytų. Įsigijome Dr. Stalino paveikslą (su 6-rių metų mergaite), paruošėme vėliavą ir stiebą, du rėmelius paveikslams ir visą parengimą obalsiams. Įsigijome ir atviručių mokiniams... [...]“⁴⁷ Lapkričio 6 d. mokytoja aiškino mokiniams revoliucijos reikšmę, tai „paįvairino rodymu paveikslų Didžiųjų Genijų, žaidimais, dainomis“, su vaikais puošė klasę (vadinasi, pamokų nebuvo). Paskui tos dienos vakare dar sušaukė „apylinkės gyventojų ir jaunimo susirinkimą“ (jame A. Žemaitytė vėl aiškino apie švenčiamų įvykių reikšmę). Mokinių dalyvavimas kitos dienos ideologinėje kampanijoje apibūdinamas tik vienu trumpu sakiniu: „Lapkričio 7

dienos iškilmėse K. Naumiesty dalyvavome su vėliava ir trimis Genijų paveikslais.“ Matyt, per žygį į miestą, demonstravimą ir mitingavimą jame krintant šlapdribai visi labai nuvargo, sušlapo ir sušalo. Kelionė atgal į namus daliai vaikų šlapiomis kojomis ir peršlapusiais viršutiniais drabužiais tikriausiai baigėsi peršalimu ir liga. Gal dėl to mokytoja jautė savo kaltę, viduje piktinosi tuo jos mokiniams primestu „žygiu“ į Kudirkos Naumiestį, bet neišdrįso savo priekaištų pareikšti apskrities „apkomo“ ir Bublelių valsčiaus „šventinių“ renginių planuotojams. Tačiau, aprašydama lapkričio 7-ąją, atsisakė melagingo patoso ir pasitenkino vienu sakiniu, kuriame galima įžvelgti ir ironijos (pavartotas žodis „genijai“) ar bent kartėlio gaidelę. Lapkričio 8-ąją 15 val. mokiniai (kurie nesusirgo ar buvo tėvų išleisti) šįkart su tėvais vėl turėjo ateiti į mokyklą. Čia „pribuvo muzikantai, grojo, šoko, dainavo, žaidė. 5 val. pasakiau paruoštą kalbą tėvams, išaiškinau esamo momento svarbumą. Toliau Internacionalas, poema apie Staliną ir daug kitų pritaikintų eilėraščių ir dainų bei žaidimų atliko mokiniai. Buvo išdalintos Didžiųjų Genijų atvirutės mokiniams. Vakare susirinko jaunimas ir kiti apylinkės piliečiai. Atvyko iš K. Naumiščio Kompartijos Komiteto paskirtas dr. Paleckis [atrodo, Pileckas. – S. B.], kuris gražiai kalbėjo apie Didžiasias sukaktuves ir daug ką išaiškino žmonėms. Buvo atsilankę mūsų mylimieji kariai Raudonarmiečiai. Dar teko ir man tarti keletą žodžių apie pirmąsias mūsų krašte iškilmes ir t. t. Paskiau dar buvo rodoma meninė dalis, kurią išpildė buvę cirko „Gliorija“ artistai. Toliau šokiai, dainos. Visų nuotaika kuo geriausia. Tuo ir baigiamas Didžiosios Spalių Revoliucijos sukaktuvių minėjimas.“⁴⁸ Paskutiniu sakiniu A. Žemaitytė tarsi lengviau atsidūsta, kad jai pagaliau baigėsi įtampa, trukusi dvi savaites nuo to momento, kai gavo minėtą spalio 22 d.

rašą iš Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijos. O kelis epitetus apie „mylimus“ okupantų karius ir panašius žodžius galima laikyti minimalaus prisitaikymo prie ideologinės prievartos elementais.

Nuo varginančio žygio su mokiniais į Kudirkos Naumiestį nebuvo atleista ir Matarnų pradžios mokyklos (irgi Būblelių vls.) mokytoja Natalija Kalvaitienė. Negana to, vakare jai jau savo mokykloje reikėjo dar surengti susitikimą su vietos gyventojais, pasibaigusį ilgai užtrukusiu apylinkės jaunimo „pasilinksminimu“. Kitą dieną (lapkričio 8-ąją) apskrities ir valsčiaus sovietų veikėjai Matarnų mokykloje buvo suplanavę propagandinę akciją mokinių tėvams. 16 val. N. Kalvaitienės ateiti į renginį suagituotiems gyventojams „kompartijos nariai J. Plečkaitis ir Bronė Plečkaitienė ir komjaunuolis A. Lukšys skaitė „paskaitas“ [vargu jų turinys atitiko tą žodį. – S. B.]. Susirinkusiems klausytojams padainavo mokinių choras. Vaikai taip pat padeklamavo eilėraščių ir pašoko tautinių šokių. Paskui nežinia kodėl antrą vakarą iš eilės buvo surengtas pasilinksminimas suaugusiesiems⁹. Veikiausiai jo prireikė svečiams „paskaitininkams“ palinksminti, gal juos pamaloninti, kad užmirštų tą aplinkybę, jog buvo mažai klausytojų. Kodėl žmonės turėjo eiti du vakarus klausytis liaupsių Stalinui ir „prezidentui“ J. Paleckiui bei giedamo „Internacionalo“? Turbūt dėl mažo klausytojų skaičiaus N. Kalvaitienės „šventinėje“ ataskaitėlėje ir nebuvo nurodyta, kiekgi dalyvių susirinko į tą renginį.

Atrodo, kad atokiau nuo Kudirkos Naumiščio ir Šakių miesto veikusios pradžios mokyklos jautė mažesnę komunistų ir komjaunuolių globą. Turbūt rudenį pažliugusiais keliais ir Šakių „apkomo“ komandiruotiems propagandistams pasiekti nuošalias mokyklas buvo nelengva. Neretai jie ir nenuvykdavo į jiems nurodytas vietas. Be to, ir tie „paskaitininkai“ visur negalėjo

suspėti, nes daugeliui tautų pragaištingų 1917 m. įvykių Rusijoje sukakties svarbiausi minėjimai mokyklose vyko dvi dienas. Tad daliai Šakių apskrities mokyklų vedėjų teko per renginius verstis savo jėgomis. Ta aplinkybe jie pasinaudojo – nevertė nei savo mokinių, nei jų tėvų, nei kitų gyventojų dalyvauti dvi ar net tris dienas besitęsiančiuose mitinguose, eisenose, „iškilminguose posėdžiuose“ ar kitaip vadinamuose renginiuose.

„ŠVENTINĖ“ KAMPANIJA BARZDŲ MIESTELIO PRADŽIOS MOKYKLOJE

Iš pradžių pacituosime pagal komplektų skaičių (keturi komplektai ir tiek pat pedagogų) beveik tipinės miestelio mokyklos ataskaitos fragmentą apie „šventinę“ kampaniją Barzdų pradžios mokykloje (Barzdų vls.): „Š. m. X. 31 sudaryta minėjimui ruošti komisija iš pirm. [ininko] mokyklos vedėjo Vinco Dundulio, narių mokytojų Petronėlės Matulaitytės, Elenos Urmanavičaitės [kitur – Urmanavičiūtė. – S. B.], Saliomėjos Kriščiūnaitės, tėvų Antano Valaičio, Antaninos Mureikienės ir Juzės Zaveckienės, komjaunimo atstovo Jono Bernoto ir vietos viršaičio Edvardo Jančaičio. Šventės išvakarėse XI. 6 minėtosios komisijos nariai ir dalis mokyklos mokinių vainikais papuošė mokyklų sales [keturių komplektų Barzdų mokyklos patalpos buvo ne viename pastate. – S. B.], fasadus, sutvarkė ir apipuošė salėse ir fasaduose atitinkamus paveikslus ir pasitarė rytdienos šventės eigai. Lapkričio 7 d. šventėje dalyvavo 135 Barzdų pr. m. mokiniai ir visuomenė. Iškilmės pradėtos 11 val. iškilmingu centrinės vėliavos pakėlimu. Mokinių choras pagiedojo Internacionalą. Dėl blogo oro ir didelio purvo bendrų eitynių nedaryta. Po vėliavos pakėlimo mokiniai drauge su visuomene klausėsi iškilmingo posėdžio.

Po jo mokiniai padeklamavo, padainavo, pasakė inscenuotų eilėraščių ir pašoko 2 tautiškus šokius. 17 val. nuleidus vėliavą, mokiniai baigė tos dienos šventę. Lapkričio 8 d. šventė pradėta 11 val. vėliavos pakėlimu. Po pakėlimo įvyko iškilmingas posėdis, kuriame kalbėjo organizacijų atstovai ir mokyklos vedėjas. Baigus posėdį Internacionalu, valsčiaus šventei ruošti komisija apdovanojo mokinius atvirukais [su Stalino bei kitų SSRS ir LSSR bolševikų veikėjų portretais. – S. B.] ir saldainiais. Dovanoms užsibaigus, mokiniai pasakė eilėraščių, padainavo, pašoko tautišką šokį ir atliko plastikos pratimėlių. Vėliau iki 17 val. buvo mokinių šokiai ir žaidimai. 17 val. iškilmingas vėliavos nuleidimas ir šventės užbaiga. [...]¹⁰

Kaip matome, Barzdų miestelio „šventinėje“ komisijoje (ji kartu buvo ir mokyklos komisija) nebuvo komunisto. Neaišku, ar tuomet tokio žmogaus išvis nebuvo gyvenvietėje, ar jis buvo tik valsčiaus komisijoje, ar buvo užsiėmęs dar svarbesniais reikalais ir jau ėjo aukštesnes partinės hierarchijos pareigas. Tad ideologiškai vadovauti komisijai ir „auklėti“ pedagogus teko nebrandaus amžiaus komjaunuoliui. Gal tai išėjo į naudą Barzdų valsčiaus kaimo mokyklų mokytojams ir mokiniams? Gal komjaunuolis J. Bernotas buvo įtikintas, kad nebūtina vyksti į Barzdų miestelį ir žiūrėti, kaip pakeliama „centrinė“ valsčiaus raudona vėliava?

Be to, iš renginių aprašymo matyti, kad jau 1940 m. lapkričio 7 d. prieš pat vidurdienį buvo atsisakyta ir marširavimo su raudonomis vėliavomis, vėliavėlėmis, portretais, plakatais ir kita atributika miestelio gatvėmis dėl purvo... Pažymėtina, kad nė vieną vakarą Barzdų pradžios mokykloje nebuvo pagal instrukcijas rekomenduojamo pasilinksminimo augesiam jaunimui. Veikiausiai toks renginys su šokiais vyko kitose miestelio patalpose ir už jį nebuvo atsakingas mokyklos vedėjas.

„ŠVENTINIAI“ RENGINIAI LEKĖČIŲ VALSČIAUS MOKYKLOSE

Lekėčių valsčius buvo šiaurės rytiniame Šakių apskrities pakraštyje, atokiau nuo Kudirkos Naumiesčio ir Šakių. Atrodo, jog tame valsčiuje vadinamosios 1917 m. Didžiosios spalio socialistinės revoliucijos 23-ųjų metinių sukakties minėjimo kampanija mokytojams buvo ne tokia varginanti kaip kai kuriuose kituose apskrities valsčiuose.

Antai Sirvydų pradžios mokykloje 1940 m. lapkričio 7 d. jokių „šventinių“ renginių nebuvo. O kitą dieną (lapkričio 8-ąją) „11 val. visi mokiniai susirinko į mokyklą. Čia mokyklos vedėjas [Viktoras Matūnas. Iki 1940 m. jo pavardė buvo Matusėvičius. – S. B.] pasakė tai dienai pritaikintą kalbą, nušviesdamas komunistų partijos kovas dėl liaudies gerovės, jos 1917 metų laimėjimus ir ką davė Lietuvos liaudžiai Tarybų socialistinė santvarka ir kokios turi būti kiekvieno mokinio ir kiekvieno Lietuvos piliečio pareigos kuriant socialistinį gyvenimą. Po to mokiniai padeklamavo tai dienai pritaikintų eilėraščių, pažaidė tautinių žaidimų ir išsiskirstė į namus. Į minėjimą buvo atsilankę ir keletas mokinių tėvų. Kviestas Lekėčių kompartijos atstovas į minėjimą neatvyko.“¹¹ Tas neatvykėlis tikriausiai buvo „Komunistų partijos atstovas B. Prekevičius“, komunistų partijos vardu trumpai sveikinęs susirinkusiuosius į minėjimą Riogliškių pradžios mokykloje. Čia bolševikų šventė „mokiniams, jų tėvams, artimiesiems ir apylinkės gyventojams“ buvo surengta viena diena anksčiau – lapkričio 7-ąją, ir prasidėjo labai vėlai – tik 19 val. Gali būti, kad „kompartijos atstovas“ vėlavo, nesuspėjo anksčiau atvykti iš kitos mokyklos renginio. Riogliškių mokykloje „šventiniam“ minėjimui vedėja Albina Gvazdaitytė numatė ilgą programą. Tarp jos punktų buvo ir pačios vedėjos paskaita. Kauno gimnazistė Aldona Gvazdaitytė, turbūt mokytojos gimi-

naitė, skaitė savo referatą „Socializmo šalis“, kurį anksčiau buvo perskaičiusi į vidurinę mokyklą pervadintoje gimnazijoje. Buvo ir kolektyvinis radijo laidos, turbūt irgi skirtos 1917 m. įvykiams, klausymasis, ir vaikų saviveiklinis pasirodymas, kurio tik pačioje pradžioje buvo atiduota ideologinė duoklė bolševikų valdžiai – deklamuoti eilėraščiai „Išsilaisvinimas“, „Mes visi, kaip vienas“, „Po nauja vėliava“. Dauguma kitų meninės programos numerių buvo „paveldėti“ iš Nepriklausomybės laikotarpio. Vakarinis minėjimas Riogliškių mokykloje baigėsi (ir mažamečiams mokiniams) tik 23 val.¹² Paskui „kompartinijos atstovas“ veikiausiai buvo kaimiečių pernelyg privaišintas, dėl to kitą rytą negalėjo nuvažiuoti į Sirvydų mokyklą...

Kukliai ir trumpai, gal tik porą valandų, be atstovų komjaunuolių ir komunistų ir be nemokyklinio jaunimo pasilinksminimo, „šventinę“ sukaktį paminėjo ir tame pačiame Lekėčių valsčiuje veikianti Kuro pradžios mokykla. Jos vedėja Ona Tamulaitienė tai irgi aprašė trumpai: „1940 m. spalio mėn. 8 d. mokykloje buvo Didžiosios Spalių Revoliucijos minėjimas. Dalyvavo mokiniai ir jų tėvai. Mokykla buvo išpuošta Didžiųjų Vyrų paveikslais: dr. Stalino, Lenino ir Kudirkos. Paveikslai buvo papuošti žalumynais ir vėliavėlėmis. Pirmiausia mokyklos vedėja trumpai ir aiškiai papasakojo apie Spalių Revoliuciją 1917 m. ir jos reikšmę žmonėms. Po paskaitos mokinių choras padainavo Internacionalą. Dar kalbėjo tėvų atstovai, ragino vaikus gerai mokytis ir gerbti valstybės turtą. Vėliau vaikai pasakė tai dienai pritaikintų eilėraščių, perskaitė iš „Genio“ straipsnelių.“¹³ Dar buvo padainuota dainelių.

O Braziūkų pradžios mokyklos vedėjui Silvestrui Bulotui (kitur – Bulota) teko nemažai bendrauti su vedliais į „socialistinių gyvenimą“. Tačiau jis išvengė renginių savo mokykloje,

nors ir turėjo vesti mokinius į okupantų šventę. Pedagogas rašė inspekcijai: „Tamstos š. m. spalio 22 d. raštu Nr. 1298, Braziūkuose pravedžiau Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos sukaktuvių minėjimą. Į komisiją įėjo vietos žemės ūkio darbuotojų profsąjungos atstovas, komjaunimo atstovas, pionierių vadovas ir tėvų komiteto atstovas. Minėjimas vyko ne mokyklos patalpose, bet gretimose geresnėse patalpose. Lapkričio mėn. 6 d. mokiniams buvo išaiškinta, kaip rašte nurodyta. Tos dienos vakare pionieriai ir komjaunuoliai papuošė salę. Lapkričio mėn. 7 d. salėje buvo klausoma radijo garsintuvo ir plokštelių muzikos. Lapkričio mėn. 8 d. vyko tas pats minėjimas, man pirmininkaujant. Po mano įžanginio žodžio kalbėjo revoliucijos dalyvis drg. Česna. Vėliau tarė žodį vietos profsąjungos pirmininkas drg. Kanevičius ir tėvų komiteto atstovas drg. Matkevičius. Be šimtinės žmonių, dalyvavo dar ir keli Raudonosios armijos kariai, kurių du rusiškai tarė sveikinimus, ką drg. Matkevičius išvertė lietuviškai. Po to vėl aš kalbėjau apie socialistinių gyvenimą ir L. T. S. R. Po to buvo sugiedotas Internacionalas. Vėliau – dainos, muzika ir šokiai. Jokių nesusipratimų neįvyko.“¹⁴

Pačiuose Lekėčiuose minėjimo renginiai vyko dvi dienas. Iki tol mokyklos „salės sienose buvo iškabinta mokinių piešti plakatai, raudoname fone baltomis raidėmis išrašyti šūkiai, žalumynais ir raudonomis vėliavėlėmis papuošti Didžiųjų Vyrų paveikslai: Stalino, Lenino, Markso ir Engelso. Be to, įsigyta mokyklai graži šilkinė vėliava. Lapkričio mėn. 7 d. Lekėčių komjaunimo salėje įvyko bendras Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos minėjimas. Tame minėjime dalyvavo mokytojai ir vyresniųjų klasių mokiniai. Mokytojas Juozas Damijonaitis skaitė paskaitą, o mokiniai pasakė momentui pritaikintų eilėraščių. Didžiulė salė buvo pilnutėlė žmonių. Lapkričio mėn. 8 d.

minėjimas įvyko Lekėčių pradžios mokykloje. Mokinių ir visuomenės prisirinko pilna mokyklos salė. Į minėjimą atvyko ir atskiro Jančių komplekto mokytoja Elena Krygerienė su visais komplekto mokiniais. Mokyklos vedėjas mokyt. J. Damijonaitis pasakė kalbą, kurioje nurodė darbo žmonių kovą dėl geresnio būvio ir Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos reikšmę. Mokytojas Vl. Izokaitis savo kalboje nušvietė Didžiųjų Vyrų, Lenino ir Stalino, didžiuosius darbus, atliktus tautų ir darbo žmonių gerovei, nurodė jų valios stiprumą ir geras būdo savybes. Mokiniai perskaitė gražių epizodų iš Lenino gyvenimo ir pasakė momentui pritaikintų eilėraščių. Komjaunimo atstovas drg. Bilskis pasakė gražią kalbą. [...]“¹⁵

J. Damijonaičio teksto stilius rodo, kad pedagogas rašė paskubomis, norėdamas kuo greičiau baigti „didžiojo spalio“ sukakties minėjimo aprašymą ir, kaip reikalavo 1940 m. spalio 22 d. Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijos rašto instrukcijos, atsiskaityti už tuos primityvios bolševikų propagandos prisodrintus renginius ir juos kaip kokį slogutį pamiršti ar bent primiršti. Panašiai turbūt jautėsi ir vienakomplektės Pavilkijo pradžios mokyklos pedagogas Antanas Sadlauskas (nors „šventei“ paskyrė tik kelias valandas), ant pusės lapo brūkštelėjęs vos kelis sakinius: „Spalių revoliucijos XXIII metų sukakčiai paminėti iškilmės Pavilkijo pr. mokykloje įvyko lapkričio mėn. 8 d. Iškil-mėse dalyvavo mokiniai, jų tėvai ir apylinkės jaunuomenė. Buvo pasakytos kalbos, mokiniai padeklamavo, padainavo ir paskaitė pritaikytus momentui straipsnelius.“¹⁶

Pavilkijo mokyklos mokiniams lapkričio 7 d. irgi niekur nereikėjo žygiuoti ir mitinguoti. Per šlapdribą jie galėjo būti namuose. O gal ir lapkričio 8 d. daug mokinių nenuėjo į minėjimą mokykloje, nes jų neišleido tėvai? Juk pamokų nebuvo, o pretekstą nedalyvauti rasti nesunku...

GELGAUDIŠKIO VALSČIUJE – DU „ŠVENTINIAI“ CENTRAI

Atrodo, kad 1940 m. lapkričio 8 d. gamtinės sąlygos demonstruoti ir mitinguoti buvo kur kas geresnės nei ankstesnę dieną. Kaip tik tą dieną vyko „šventinės“ manifestacijos Gelgaudiškyje, trečioje pagal gyventojų skaičių Šakių apskrities gyvenvietėje. Turbūt miestelio ir valsčiaus komunistai, komjaunuoliai ir sovietų aktyvistai nusprendė, kad lapkričio 7-ąją jiems svarbiau pasirodyti apskrities bolševikų valdžiai ir patiems vykti į Šakius, o demonstracijai ir kalboms Gelgaudiškyje išklaudyti užteks darbininkų ir kitų suaugusiųjų. Užtat per valsčiaus „šventinę“ komisiją daugumos mokyklų vedėjams buvo įsakyta lapkričio 8 d. atvesti savo auklėtinius į Gelgaudiškį. Mokinių žygiai į „šventės“ vietą valsčiaus centre vyko pažliugusiais kaimo keliais ir vieškeliais.

Kaip rašė Gelgaudiškio pirmosios pradžios mokyklos vedėja Marija Zubrytė, „vienuoliktą valandą visos mokyklos susirinko Gelgaudiškio Liaudies salėje [buv. Šaulių sąjungos Gelgaudiškio skyriaus namuose. – S. B.]. Šventę atidarė mok. M. Zubrytė. Prezidiuman buvo pakviesti Kompartijos atstovas dr. J. Stukšys [ir dar 11 asmenų. – S. B.], [...]. Po J. Stukšio kalbos mok. Jonas Vosylius savo paskaitoje vaizdžiai nušvietė vaikų ir darbo žmonių būklę prie kapitalistinės santvarkos ir darbo liaudies laimėjimus po Spalių Revoliucijos. Mok. Petras Abramavičius savo paskaitoje nušvietė Komunistų (bolševikų) partijos istoriją, darbininkų ir valstiečių pasiektus laimėjimus, vadovaujant didiesiems vadams, dr. Leninui ir Stalinui. Po paskaitų buvo priimta sekanti rezoliucija: „1940 m. lapkričio mėn. 8 d. Gelgaudiškio pr. m-los Nr. 1 ir Nr. 2 [pastarojoje mokėsi vaikų namų auklėtiniai. – S. B.], Maštaičių, Šimkų, Jotyškių ir Branduoliškių pradž. m-lų mokiniai, tėvai ir mokytojai, susirinkę Gelgaudiškio

Liaudies salėje paminėti Spalių Didžiąją Revoliucijos šventę, sveikina visasajunginę Komunistų (bolševikų) partiją su Garbinguoju vadu ir mokytoju dr. Stalinu!“ Iškilmingas posėdis buvo baigtas „Internacionalu“, kurį grojant orkestrui atliko abiejų Gelgaudiškio pradžios mokyklų mokinių choras. Paskui prasidėjo meninė dalis. „Gelgaudiškio pradž. m.-los Nr. 1 choras, vadovaujamas mokytojo Valentino Vakauzo, sudainavo keturias daineles: 1. Ten, kur žaidžia Nemunėlis, 2. Lietuva brangi, 3. Tu mano motinė, 4. Mes su Stalinu. Vėliau Nr. 2 pradž. m.-los choras, vadovaujamas mok. Kazimiero Černiaus, sudainavo tris daineles: 1. Sutems tamsi naktužėlė, 2. Niekad nesugrįš, 3. Pabuskim, lietuviai. Iš visų mokyklų parinktieji mokiniai padeklamavo tai dienai pritaiktų eilėraščių. Užbaigai Gelgaudiškio pradž. m.-los Nr. 2 mokinės pašoko tautišku šokių, kalvelį ir kadrilių. Pasibaigus meninei šventės daliai, visiems mokiniams buvo suruoštas pasilinksminimas. Kompartijos atstovai visus vaikus pavaišino saldainiais.“¹⁷

Iš M. Zubrytės dalykiškos ataskaitos matome, kad per minėjamą mokinių atliktos programos repertuare buvo palyginti nedaug okupantus ir stalinizmą liaupsinančių kūrinių. To išvengė ir pati pedagogė, turėjusi didelį autoritetą visoje apskrityje, o „garbę“ skaityti „paskaitas“ palikusi iš kaimų mokyklų su vaikais atžygiavusiems mokytojams. Priimti minimą „rezoliuciją“ su sveikinimu Stalinui veikiausiai bus įpiršę itin aktyvūs Gelgaudiškio komunistai. Juolab kad panaši ceremonija su vadinamąja rezoliucija buvo atlikta ir Valenčiūnų gyvenvietėje, kur lapkričio 8 d. į bendrą minėjamą mokytojai atvedė dar kelių kitų Gelgaudiškio valsčiaus pradžios mokyklų mokinius. Pasak Valenčiūnų pradžios mokyklos vedėjo, „lapkričio 7 d. mokykloje nieko neįvyko, o kas norėjo, galėjo vykti į Gelgaudiškį. Lapkričio 8 d. šventės minėjimas įvyko 12 val. dalyvaujant

abiem Valenčiūnų komplektams, Žygėnų, Pajotijo pradžios mokyklų mokiniams, mokytojams ir apylinkės visuomenei“¹⁸. Minėjime „paskaitas skaitė“ du komunistai: iš Šakių – Br. Vedegys (tema „Socialistinė santvarka“), iš Gelgaudiškio – J. Nomica („Bolševizmo esmė“). „Paskaitos“ 1917 m. bolševikų perversmo tematika buvo paskirstytos keliems mokytojams. „Mokyklų mokiniai pasakė 20 eilėraščių, momentui pritaiktų.“ Gelgaudiškio komunistų atvežti ir mokiniams išdalyti saldainiai turėjo pademonstruoti bolševikų rūpinimąsi vaikais. Nurodyta, kad minėjime dalyvavo ir 80–100 suaugusiųjų. Prieš tai buvo priimta „rezoliucija-pasveikinimas darbo žmonių Vadui ir Mokytojui dr. Stalinui ir L. Vyr. [Aukščiausiosios. – S. B.] Tarybos pirmininkui dr. J. Paleckiui“¹⁹. Paleidus namo vaikus (gyvenusieji kaimuose vis tiek turėjo grįžti jau sutemus), kai kurie pasilikę suaugusieji dar linksminosi iki 24 val.

1940 M. LAPKRIČIO 8-OJI JANKŲ VALSČIUJE

Nedideliame Jankų valsčiuje pradžios mokyklų vedėjams buvo liepta 1917 m. bolševikų perversmo sukaktį „pažymėti“ drauge susirinkus į miestelį. Tam buvo numatyta 1940 m. lapkričio 8-oji. Iš Jankų mokyklos vedėjo Valentino Adomaičio ataskaitos matyti, kad jis stengėsi įvairiais epitetais pagražinti „spalio šventę“, parodyti tikrovėje nebuvusį nepaprastą žmonių džiaugsmą. Esama daug ir kitokio tuščiažodžiavimo, tačiau tekste gerai atsispindi to renginio eiga: „Jankų valsčiaus pradžios mokyklos šią didžiąją šventę atšventė bendrai. Jau iš pat ryto pradėjo rinktis valsčiaus pradžios mokyklų mokiniai, susirikiavę po raudonomis vėliavomis. Kiekvienos mokyklos mokiniai pasitinkami dūdų orkestro maršais

ir visuomenės plojimais. Susirinkus visoms Jankų valsčiaus pradžios mokykloms prie Komjaunimo būstinės, einama pakelt vėliavą. Prieš vėliavos pakėlimą atidarydamas šventę pasako kalbą Jankų pr. mokyklos vedėjas Val. Adomaitis. Po jo kalbos orkestrui grojant ir mokiniams giedant Internacionalą pakeliama vėliava. Pakėlus vėliavą įvyksta Jankų valsč. pradžios mokyklų mokinių paradas, kurį priima Aukščiausios Tarybos atstovas drg. Bieliauskas [tikriausiai Vytautas. – S. B.], Kompartijos atstovas ir valsčiaus viršaitis drg. Bukšnys ir gausus visuomenės būrys. Po parado visi šventės dalyviai renkasi išpuošton salėn, kur vyksta iškilmingas mitingas. Čia pasako kalbas Tarybos atstovas drg. Bieliauskas, kompartijos atstovas drg. Bukšnys, mokytojai drg. drg. [Zigmas. – S. B.] Paltanavičius, Sal. [Saliamonas. – S. B.] Bieliauskas, [Juozas. – S. B.] Bukšnys ir mokinių atstovas, Jankų pr. mok. VI skyr. mokinė Ida Valaitytė. Paskui vyksta meninė dalis. Kiekvienos mokyklos mokiniai deklamuoja šventei pritaikintus eilėraščius. Pabaigoje atliekamas vaidinimas „Egzaminai“, kuris sukelia daug linksmo, sveiko juoko. Šventė baigiama Internacionalu. Šios šventės proga mokiniai apdovanojami saldinais, o kitos dovanėlės, skiriama rašomoji medžiaga, pavedama išdalint jau sugrįžus iš šventės. [...]“²⁰

Neaišku, ar bent kiek Jankų valsčiaus pedagogų 1940 m. lapkričio 7 d. galėjo dirbti savo buityje įprastus darbus ir, jei turėjo namie radijo imtuvus ir norėjo, tik su savo artimaisiais klausėsi per Lietuvos radijo stotis transliuojamų laidų iš bolševikų perversmui skirtų pompastiškų minėjimų Kaune ir Vilniuje. Veikiausiai kai kuriems mokytojams buvo liepta dalyvauti tą dieną Jankuose suaugusiesiems ideologiškai apdoroti skirtuose renginiuose. Kitą dieną sunkiausia buvo toliau nuo Jankų miestelio esančių valsčiaus pradžios mokyklų pedagogams ir jų auklėtiniais. Jiems lapkričio 8 d. pažliugusiais ke-

liais teko pėsčiomis suvaikščioti daugiau kaip 10 km. Būdos pradžios mokyklos mokiniai su raudona vėliava, mažomis vėliavėlėmis ir plakatu „Sveikiname Staliną“ iki Jankų žygiavo beveik dvi valandas²¹. Pakalniškių mokyklos vaikai (susirinko tik 21) su mokytoju ir keliais tėvais iki valsčiaus centro ėjo beveik tris valandas²². Tą dieną taip pat į Jankus mokinius vedė Karčrūdės mokyklos vedėja Stanislava Norkaitytė ir Katinų mokyklos vedėjas S. Bieliauskas. Pastarasis savo rašte apskrities pradžios mokyklų inspekcijai net pasigyrė, kad ir lapkričio 7 d. sugebėjo suaugituoti ir atvesti iš Katinų kaimo į suaugusiųjų manifestaciją Jankuose 70 dalyvių. Lapkričio 8 d. S. Bieliauskas į Jankus atėjo su 32 mokiniais („Eisenai įsigyta vėliava, kuriai pirkti sudėjo per 20 Lt apylinkės gyventojai“)²³.

„SPALIO ŠVENTĖS“ KIDULIŲ VALSČIAUS MOKYKLOSE

1940 m. lapkričio 7–8 d. „šventės“ didelio Kidulių valsčiaus mokytojai ir mokiniai praleido labai įvairiai. Iš trijų pusių tarp Nemuno ir pasienio su vokiečių Prūsija įsprausto valsčiaus gyventojai jau 1940 m. rudenį pajuto nemažai nepatogumų dėl įsikūrusių Raudonosios armijos dalinių. Atsirado ir plati pasienio zona, iš kurios dar iki „Spalio švenčių“ pradėta iškeldinti gyventojus. Tokia lemtis teko ir kai kurioms Slavikų pradžios mokyklą lankančių vaikų šeimoms.

Pačiame pasienyje esančios Slavikų mokyklos komplektai buvo ne vienoje vietoje. Vienas iš trijų komplektų veikė Kališių kaime. To komplekto mokytojai reikėjo su savo auklėtiniais eiti į bolševikų perversmo metinių minėjimą Slavikuose. Čia vykusius renginius mokytoja E. Jasevičiūtė aprašė taip: „Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos

23 m. sukakties minėjimas buvo pradėtas š/m. lapkričio 6 d. nuo 13 val. iki 15 val. kiekviename komplekte atskirai aiškinimu apie Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos reikšmę, darbo žmonių kovą dėl geresnio būvio. Lapkričio 7 d. 10 val. mokyklos vedėjas su keletu mokinių įgaliotiniais nuvyko pas Raudonosios Armijos Karius – Slavikų r. zastavą pasveikinti su D.S.S. Revoliucijos švente ir padovanojo didelį (rėmuose) V. I. Lenino paveikslą. 11 val. į mokyklą atvyko Profsąjungos Slavikų skyrius, Kompartijos atstovai, mokinių tėvai ir kt., tą valandą buvo pradėtas iškilmingas minėjimas. Pirmiausia sveikino ir į visus susirinkusius kalbėjo Raudonosios Armijos atstovas drg. lt. Portnovas. Po kalbos buvo sugiedotas Internacionalas ir po jo buvo padaryti sveikinimo ir kalbos vertimai. Vėliau minėjimas buvo tęsiamas kiekvienoje klasėje atskirai, nes dėl vietos stokos negalėjo visi sutilpti. Po kalbų buvo meninė dalis, dainos, eilėraščiai, pritaikyti tam minėjimui. 13 val. įvyko demonstracija. Mokiniai su mokytojais ir minėtais šventės dalyviais su vėliavomis ir šukiais ėjo per miestelį ir aikštėje išsiskirstė. Tuo lapkričio 7 d. minėjimas buvo baigtas. Lapkričio 8 d. 10 val. mokytojai su mokiniais susirinkę mokykloje tęsė minėjimą toliau iki 11 val. 30 min., nes tą dieną mokinių buvo susirinkę mažai. Paskelbus, kad lapkričio 9 d. yra poilsio diena, Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos minėjimas buvo baigtas. [...]“²⁴

Kaip matome, Slavikų mokyklai buvo įsakyta bendrauti su „išvaduotojais“ raudonarmiečiais. Be to, nestigo ir nesusipratimų, kurie išryškėja labiau išgilinus į pateiktą cituojamą tekstą. Iš jo aiškėja, kad lapkričio 7 d. eisenoje ir kituose renginiuose dalyvavo mažai mokinių ir suaugusiųjų. Priešingu atveju, kodėl tada reikėjo daryti dar vieną minėjimą kitą dieną, kuris baigėsi visiškai nesėkme? Tad galima manyti, kad sakinio dalies žodžiai „dėl vietos stokos negalėjo visi

sutilpti“ buvo skirti „šventinės“ ataskaitos tikrintojams ir jais mėginta užmaskuoti dalinį renginių boikotą, kuriame dalyvavo tiek mokiniai, tiek „svečiais“ nepanorėję būti jų tėvai. Juk jie jau buvo patyrę su socialistinės santvarkos nešėjais atsiradusių suvaržymų išplėtus pasienio zoną.

Šiaudinės ir Bunikių pradžios mokyklų mokinių kelionės į 1917 m. įvykių Rusijoje sukakties minėjimo renginius prasidėjo jau 1940 m. lapkričio 6 d. Žinoma, tą dieną pamokų nebuvo, nes mokytojai su savo auklėtiniais iš ryto turėjo ateiti prie kelto per Nemuną, persikelti į kitą pusę ir iki 11 val. pasiekti Jurbarką. Bunikių mokyklos vedėjas Juozas Šilingis tai aprašė trumpai: „Lapkričio mėn. 6 d. su mokiniais buvo padaryta ekskursija į Jurbarką ir aplankyta kinas, kur mokiniams specialiai buvo parodyta minėjimui pritaikyta filma.“²⁵ Nė vienos mokyklos vedėjas nenurodo filmo pavadinimo. Toliau rašoma: „Lapkričio mėn. 7 d. 8,30 val. mokyklos aikštėje, dalyvaujant mokiniams, tėvams ir visuomenei, apie 200 žmonių, iškilmingai buvo pakelta vėliava. 9 val. visi vėliavos pakėlimo dalyviai organizuotai vykome į Kidulius, prisijungėme prie Šiaudinės pradž. mokyklos ir kartu dalyvavome minėjimo apeigose. 15 val. susirinkus mokykloje [t. y. jau paržygiavus iš Kidulių. – S. B.] mokiniams, tėvams ir visuomenei pasakė kalbas drg. J. Šilingis ir drg. J. Naikus, mokiniai padeklamavo eilučių. 18 val. iškilmingai nuleista vėliava. Po to buvo vaidinimai su šokiais, kurie tęsėsi iki 23,30 val. Tą dieną dalyvavo apie 400 žmonių. Minėjimas buvo pravestas dideliu pasiruošimu, visu rimtumu ir susikaupimu, todėl ir tvarka buvo pavyzdinga. Visų dalyvių nuotaika buvo nepaprastai pakilusi.“²⁶ Vien du paskutiniai ataskaitos sakiniai, kuriais siekiama kuo labiau pasigirti, verčia abejoti ir pateikta dalyvių statistika. Juolab kad tą dieną buvo labai blogas oras, ir dėl to kitose

mokyklose renginiai buvo pakoreguoti. Mažuose Bunikiuose 400 „šventės“ dalyvių, net priskaičius tik vien vakare pasižokti atėjusius kaimo padaužas jaunuolius, tikrai negalėjo tą dieną būti.

Toliau susipažinkime su Šiaudinės mokyklos vedėjo Juozo Cimbolaičio „šventinės“ ataskaitos fragmentu. Jame aprašomas lapkričio 6 d. vakare vykęs „iškilmingas posėdis“, kurį pagal valsčiaus „politrukų“ nustatytus planus turėjo surengti suaugusiems iš Jurbarko grįžęs J. Cimbolaitis (matyt, jis vėlavo, todėl renginys prasidėjo taip vėlai): „20 val. iškilmingas posėdis, kurį atidarė mokyt. V. [Vacys. – S. B.] Pleskūnas atitinkama prakalba ir pakvietė garbės prezidiumą. Sveikinimo kalbą pasakė drg. Br. Vedegys (atvykęs iš Šakių). Mokyt. K. [Kostas. – S. B.] Pačauskas skaitė paskaitą „Spalių mėn. revoliucija ir jos reikšmė“. Posėdis baigtas Internacinalu. Dalyvavo apie 100 žmonių.“²⁷ Būtina patikslinti, kad Šiaudinės mokyklą lankė ir vaikai iš Kidulių miestelio; kita vertus, gal ši mokykla tik taip vadinosi, o iš tikrųjų galėjo būti Kiduliuose.

Komunistas iš Šakių B. Vedegys liko Kiduliuose (ar Šiaudinėje) vakaroti ir nakvoti. Jis dalyvavo ir lapkričio 7 d. vykusiame svarbiausiame Kidulių valsčiaus „šventiniame“ renginyje, kuris 11 val. prasidėjo vėliavos pakėlimu Šiaudinės mokyklos aikštėje. „Posėdį-mitingą atidarė drg. A. Zokas.“ Paskui kalbėjo ar „paskaitas“ skaitė tas pats B. Vedegys, mokytojai V. Pleskūnas ir J. Cimbolaitis. Toliau rašoma: „Dar kalbėjo prof. Sąjungos vardu drg. Balbonas, komjaunimo – A. Gulbinas ir darbininkų vardu drg. Išganaitis. Po kalbų mokyklos salėje buvo meninė dalis: revoliucinės dainos, tautiniai šokiai, vadovaujant mokyt. V. Pleskūnui. Vakare viešas vakaras. Suvaidinta „Nesusipratimai“ – 2 veiksmy komedija, vadovauja J. Cimbolaitis; dainos, tautiniai šokiai – vadovauja mokyt. V. Pleskūnas. Dalyvavo virš 200 žmonių. Mokyklos namas buvo iliuminuotas.“²⁸

Kaip matome, ir Šiaudinės mokykloje, siekiant pritraukti daugiau žmonių, kurie prieš tai išklaustyti bolševizmo idėjų, buvo vaidinamos komedijos ar kiti atsipalaiduoti tinkami veikalai. O mokyklos šokėjai su valandos ar kiek ilgesne pertrauka turėjo atlikti tą pačią programėlę. Įdomu, kad mokyklos vedėjas J. Cimbolaitis „šventę“ turėjo pratęsti (neaišku, ar pats to norėjo) lapkričio 8 d., bet tądien jis atliko ir visiems mokslo metams svarbų organizacinį darbą: „10 val. [įvyko] tėvų ir globėjų visuotinis susirinkimas. Mokyklos vedėjas J. Cimbolaitis tėvus ir globėjus pasveikino Spalių revoliucijos sukaktuvių proga, pabrėžė mūsų laimėjimus prisijungus prie SSSR. Mokyt. Raf. [Rafaelis. – S. B.] Šteras skaitė paskaitą „Mokykla ir šeima“. Vedėjas nurodė pastabas auklėjimo ir mokymo reikalu. Tėvai pareiškė savo pageidavimų. Išrinktas tėvų komitetas. Aptarti kiti einamieji reikalai. Sveikino susirinkimą svečias iš Kauno [pareigos ir pavadė nenurodyta. – S. B.].“ Toliau ataskaitoje rašoma, kad nuo 12 val. visų „skyrių“ (šis žodis pavartotas vietoj pradžios mokykloje atsiradusių „klasių“) mokiniai atliko meninę programą, kurią po dviejų valandų baigė „Internacinalu“²⁹. Kaip matome, Šiaudinės mokyklos mokytojai ir mokiniai 1940 m. „didžiajam spaliui“ paaukojo net tris jiems įtemptas dienas.

„Spalio šventės“ minėjimai tris dienas, tačiau be jokių kelionių į kitą Nemuno pusę ar kitur, vyko ir Sudargo mokykloje. Jos vedėjas Vaclovas Vosylius apskrities inspekcijai dalykiškai rašė: „Pranešu, kad Sudargo pradžios mokykloje lapkričio mėn. 6 d. kiekviename komplekte buvo pašvęsta Spalių Didžiosios Socialistinės Revoliucijos minėjimui po dvi valandas. Mokytojai skaitė ta tema paskaitas, o mokiniai padainavo ir eilėraščių padeklamavo. Spalių Revoliucijai atminti buvo išdalinta dovanų: IV kl. ir VI skyriui kiekvienam mokiniui po V.K.P.(b.)

istoriją, o kitų klasių mokiniams po didžiųjų revoliucijos veikėjų paveikslėlių. Lapkričio 7 d. visi mokiniai dalyvavo eisenoje ir mitinge, kuriame tarpe kitų aš kalbėjau tema „Spalių Didžiosios Socialistinės Revoliucijos reikšmė ir antrasis pasaulinis karas“ [tokiu pavadinimu savo „šventines“ kalbas apibūdino ir daugelis kitų pedagogų. – S. B.]. Lapkričio 8 d. mokiniai ir suaugusieji dalyvavo Blochaitės salėje paskaitoje, kurią skaitė mokytojas Emilis Kasperaitis tema „Lenino–Stalino tautinė politika.“³⁰ Dar būtina pažymėti, kad minimos „V.K.P.(b.) istorijos“, kurios egzempliorius gavo aukštesniųjų klasių (skyrių) mokiniai, netgi 1941 m. pavasarį neturėjo dauguma Šakių apskrities mokytojų, nors jiems ši „istorija“ buvo rekomenduojama kaip parankinė knyga.

Lapkričio 7 d. į Sudargą su savo mokiniais buvo atžygiavusi Pervazninkų mokyklos vedėja Antanina Skulsčienė: „Ten dalyvavome vaikštyinėse, klausėmės paskaitų ir ėjom namo, nes Sudarge tą dieną meninės dalies nebuvo.“³¹ Netoli Sudargo buvo ir Ročiškių pradžios mokykla, kurios du komplektai veikė skirtinguose kaimuose. Antrojo komplekto mokytojams Viktorui Kutkaičiui ir A. Grinevičaitėi (Grinevičiūtei?) leista „Spalio revoliuciją“ paminėti 1940 m. lapkričio 8 d. renginiais tik savo patalpose³², jiems nebuvo primygtinai liepta nešiniems raudona vėliava vesti savo auklėtinių į Sudargą.

„ŠVENTĖS“ PAEŽERĖLIŲ (KRIŪKŲ) VALSČIUJE

Prie Nemuno prisiglaudusiame Paežerėlių valsčiuje 1940 m. lapkričio 7–8 d. mažiau mokyklų mokinių žygiavo iš savo mokyklų į kitas didesnes gyvenvietes. Antai Kriūkų pradžios mokykloje (vedėjas Feliksas Pranaitis) „buvo sudaryta minėjimui ruošti komisija, į kurią įėjo mokytojai, mokinių

tėvų, komjaunimo ir pionierių atstovai. Komisijos nutarimu nuo spalių mėn. 25 d. ligi lapkričio mėn. 6 d. buvo paskelbta švaros, tvarkos, klasių ir salės puošimo tarpklasinės varžybos“³³. Lapkričio 6 d. mokytojams išaiškinus „Didžiosios Spalių Revoliucijos reikšmę“, buvo surengtos „gražiojo skaitymo varžybos“. Lapkričio 7 d. mokiniams „šventinių prievolių“ nebuvo, o lapkričio 8 d. mokyklos salėje įvyko iškilmingas minėjimas, mokiniai atliko meninę programą. Renginys baigėsi 18 val.³⁴

„Ilguvos ir Eiciūnų pr. mokyklos Spalių Revoliucijos šventė [vyko] drauge su visuomene 7 dieną Ilguvos pr. mokykloje“³⁵, – rašė Ilguvos pradžios mokyklos vedėjas Jurgis Slavėnas. Tą pačią dieną savo mokykloje „šventė“ ir Leoniškių pradinio ugdymo įstaigos vedėjas Aleksandras Pieniūta su savo auklėtiniais³⁶. Žeimių (Žeimio) mokykla „atsioki minėjimo nedarė, buvo prisidėta prie Sutkų organizacijų rengto minėjimo“³⁷, – taip savo trumpame raštelyje pranešė mokyklos vedėja M. Jokimaitytė, nenurodžiusi net dienos, kurią vyko renginys. Žemosios Panemunės pradžios mokyklos vedėjui Antanui Vasiliauskiui surengti „šventinį“ minėjimą padėjo komjaunimo atstovas Juozas Patašius. Renginys vyko lapkričio 7 d. Žemosios Panemunės parapijos salėje. Buvo priimta įdomi rezoliucija: „Žem. Panemunės organizacijos ir visa liaudis švęsdami XXIII metų spalių revoliucijos sukaktį sveikiname LTSR Aukščiausiąją Tarybą, Raudonąją Armiją ir draugą Staliną. Pasirašo minėjimo prazidiumas [taip tekste. – S. B.].“³⁸ Vadinasi, mokykla vien mokiniams skirtą renginio neorganizavo.

1940 M. LAPKRIČIO 7-OJI LUKŠIUOSE IR KITOSE KAIMO MOKYKLOSE

Lukšių valsčiaus „šventinėje“ komisijoje buvo nuspręsta, kad kaimuose esančių pradžios

mokyklų mokytojai ir mokiniai lapkričio 7 d. atžygiuos į centrinę gyvenvietę. Aišku, kad blogas oras išretino žygeivių moksleivių gretas. Tačiau ir dėl šlapdribos iškart nebuvo atsisakyta pradinio sumanymo. Vis dėlto vėliau leista savo mokyklose pasiklausti per radiją transliuojamų „šventinių“ kalbų ar kitaip užimti vaikus. Antai Skubrių pradžios mokyklos vedėja Marcelė Gailiūnaitė savo ataskaitoje rašė: „7 d. susirenka mokiniai į mokyklą. Buvo numatyta vykti į Lukšius, bet dėl tolumo ir blogo oro bei kelio vaikai pasi- lieka mokykloje ir klauso radio transliacijos iš Kauno ir Vilniaus. 8 dieną po pietų visos apylinkės tėvai, vaikai ir jaunimas susirenka į minėjimą. [...]“³⁹ Į Lukšius taip pat nenuvyko Klevinių mokyklos antrojo komplekto ir Mi- siuriškės mokyklos mokiniai. Jų mokytojai rengė minėjimus savo mokyklose. Tad ir dėl blogo oro, ir dėl tėvų nepalankaus požiūrio į 1917 m. bolševikų perversmo minėjimą Lukšių valsčiaus mokyklose, kaip ir kituose valsčiuose, buvo daug nesklandumų, tačiau tik retas mokytojas juos minėjo. Vienas iš jų – vienakomplektės Kriauniškės mokyklos, tuo metu veikusios Bartkų kaime, mokytojas V. Lechneris: „Šį minėjimą numačiau pradėti 12 val. 30 min. dėl blogo oro į tą laiką sueiti, todėl pratęšiau ligi 15 val. Į tą laiką susirinko beveik visi vaikučiai. Nors tėvai nesusirinko visi, bet buvo skaitlingas skaičius ir minėjimą atidariau 15 val. 30 min. [...] Minėjimą tvarkyti padėjo tėvų komiteto pirmininkas kompartijos narys Mykolaitis Justinas.“⁴⁰

Švediškių pradžios mokyklos vedėja A. Rut- kauskienė savo ilgoje ataskaitoje rašė: „Nežiū- rint minėjimo dieną, spalio 7 d. [supainiojo mėnesius. – S. B.], blogo oro, rytą susirikiavę mokyklos kieme, tvarkingomis gretomis, raudonomis vėliavomis pasipuošę, vykome į Lukšius. Čia šventė prasidėjo pagal minė- jimui ruošti valsčiaus komisijos iš anksto nustatytą programą. Visi organizuoti su- kaktuvių dalyviai – mokyklos, kompartijos,

komjaunimo nariai, susirinkome į vietos mokyklą, iš kur tinkamai susiorganizavę su vėliavomis, plakatais ir šūkais nuvykome į miestelio aikštę, kur prasidėjo pats minėji- mas. Minėjimą atidarė komisijos pirminin- kas draugas Kolis. Po jo kalbos visi susirinku- sieji sudainavo Internacionalą. Iš mokytojų kalbėjo Lukšių pr. mokyklos vedėjas drg. A. [Antanas. – S. B.] Grybinas. Dėl blogo oro teko persikelti salėn. [...]“⁴¹ Pasitelkus vaizduotę ir kai kurias iliustracijas iš panašių renginių, vykusių 1940–1941 m. laikotarpiu, galima įsivaizduoti, kaip karikatūriškai to- mis lapkričio dienomis atrodė mokinių su mokytojais žygiavimas pažliugusiais vieš- keliais ir kaimo keliais, nešant per šlapdribą susmegusias raudonas vėliavas, sušlapusius „didžiųjų vadų“ portretus, pačių mokinių pieštus plakatus, šūkius su nuvarvėjusiais dažais. Visuomenei slegiantį įspūdį darė ir agresyvi agitacija prieš „šventes“ reikalaujant kuo masiškiau dalyvauti „šventiniuose“ ren- giniuose, ir vos ne kariškas muštras jų metu.

Antai iš Žvirgzdaičių valsčiaus (paties mažiausio Šakių apskrityje) mokytojų pa- reikalauta, kad jie rengtų minėjimus dvi dienas – lapkričio 7-ąją ir 8-ąją. Žvirgzdaičių mokykloje pirmosios dienos rytą mokytojas V. Saudargas skaitė paskaitą savo ir vedėjos Onos Gružinskienės komplektų mokiniams, saviveiklininkai atliko meninę programą, buvo dalijamos dovanos. Vakare – dar „pas- kaitos“ suaugusiesiems, vėlai vakare – ir jų „pasilinksminimas“. Kitos dienos vakare – vėl „paskaitos“ suaugusiesiems ir jų „pasi- linksminimas, kur mokiniai pasirodė savo menine dalimi“⁴². Janukiškių mokyklos mokytojai Antaninai Račinskienei lapkričio 7 d. 10 val. teko sukviesti savo auklėtinius į klasę ir kalbėti apie 1917 m. įvykius bei jų pa- darinius dar kartą inscenizuojant minėjimą, nors išvakarėse tam buvo skirta dalis pamokų. 13 val. „minėjimas“ buvo baigtas ir mokytoja turėjo skubėti į Žvirgzdaičius, kur 16 val.

„valsčiaus mokytojai, darbininkai ir valstiečiai minėjo bendrai“⁴³. Lapkričio 8 d. 18 val. jau Janukiškių mokyklos patalpose „įvyko suaugusiems minėjimas. Programoje buvo skaitytos paskaitos: kompartijos atstovo Viltrakio Jono, komiteto nario Grigaičio ir mok. Račinskienės. Po paskaitų buvo šokiai ir dainos. Žmonių buvo apie 300“⁴⁴. Paminėtas renginio dalyvių skaičius nedidelei gyvenvietei yra aiškiai bent du kartus padidintas. Pedagogė persistengė, paskutiniu ataskaitėlės sakiniu nevykusiai pasididindama savo ideologinį „svorį“. Matyt, taip patarė Žvirgždaičių valsčiaus komunistai (veikiausiai jau perpratę manipuliavimo statistika paslaptis), kurie, atrodo, tada turėjo ir „valsčiaus kompartijos chorą“. Jis 1940 m. lapkričio 8 d. giedojo „Internacionalą“ Žėglių pradžios mokykloje. Čia susirinkusių „suaugusių vardu buvo pasiūsti sveikinimai Dr. Stalinui ir Dr. J. Paleckiui, mokyklos mokinių sveikinimas buvo pasiūstas L.T.S.R. aukšč. prezid. pirm. J. Paleckiui. Minėjimas baigtas 24 valandą. Minėjime dalyvavo 80 asmenų“⁴⁵. Dalyvių skaičius realus ar tik nežymiai padidintas – mokyklos vedėjas Antanas Bagdonavičius jo nesuklastojo.

Dėmesio vertas ir Plieniškių pradžios mokyklos vedėjo Simo Markuzos „šventinio“ minėjimo aprašymas. Pirmiausia vedėjas pasiguodė, kad jo mokyklos aplinkoje „komunistinių organizacijų dar nėra, todėl visą pasiruošimą ir programą teko atlikti mokytojams su aukštesnių klasių mokiniais. [...] Nuo lapkričio mėn. 1 dienos įvedėme kasdien po vieną pamoką apie socializmą“⁴⁶. Tai buvo išskirtinė iniciatyva visoje apskrityje. Pedagogas lyg didžiudamasis rašė, kad per minėjimą jo paties „paskaita užtruko virš 2-jų valandų“. Ilga buvo mokinių atliekama meninė programa. Šokiai suaugusiems užsitęsė iki 1 val. nakties.

Plokščių valsčiuje buvo numatyta, kad 1940 m. lapkričio 7 d. artimesnių kaimo

mokyklų mokytojai atves savo auklėtinius į mitingą⁴⁷. Tačiau gamtinės sąlygos privertė keisti planus. Plokščių pradžios mokyklos vedėjas Stasys Ankevičius lapkričio 7-osios „šventinius“ renginius aprašė taip: „7 dieną raudonomis vėliavėlėmis nešini mokiniai dalyvavo: bendroje eisenoje per miestelį, mitinge, paskaitoje ir meninėje dalyje. Šventėje dalyvavo apie 160 mokinių (110 Plokščių pradžios mokyklos ir 50 mokinių artimųjų mokyklų). Meninėje dalyje mokiniai stebėjo darbininkų profesinės s-gos Plokščių skyriaus pastatytą veikaliuką „Alkani žmonės“; 19 mokinių pasakė pritaikintus dienas ir paimtus iš Juliaus Janonio raštų eilėraščius. Po to, išklauses muzikinio dalykėlio „Linksmi darbininkai“ ir gavę saldainių, išsiskirstė. 8 dieną mokiniai ilsėjosi namie. 9 dieną buvo visų trijų kompleksų bendras pasilinksminimas [...]“⁴⁸

Griškabūdžio valsčiuje, atrodo, būta mažiau nurodymų, ką kuriai mokyklai daryti per „šventines“ dienas. Centrinėje valsčiaus gyvenvietėje jau lapkričio 6 d. 20 val. „buvo surengtas iškilmingas susirinkimas“. Lapkričio 7 d. vyko mitingas, kuriame kalbą pasakė LSSR AT deputatas V. Bieliauskas, įvairių sovietinių organizacijų atstovai. Vien mokiniams skirtas renginys vyko lapkričio 8 d. nuo 11 val. Tą dieną 20 val. buvo iškilmingai pradėti vakariniai kursai suaugusiems, sakomos 1917 m. bolševikų perversmo metinėms skirtos kalbos, o „šventiniai“ renginiai baigėsi tradiciniu „pasilinksminimu“. Griškabūdžio pradžios mokyklos vedėjas Jonas Babušis taip ir neapibūdino savo vaidmens per tas tris dienas⁴⁹.

„SPALIO ŠVENTĖS“ KUDIRKOS NAUMIESČIO PRADŽIOS MOKYKLOSE

Kudirkos Naumištis 1940 m. buvo didelis Šakių apskrities miestas, ne vienoje viešojo

gyvenimo srityje lenkęs net apskrities centrą. Šiame mieste buvo bendrojo lavinimo vidurinė mokykla ir dvi pradžios mokyklos. Jų mokytojai turėjo dalyvauti minėto „apkomo“, miesto kompartijos padalinio narių ir komjaunuolių suplanuotuose 1917 m. bolševikų perversmo sukakties renginiuose. Kaip jie vyko ir kiek mokinių juose dalyvavo, aiškėja iš pradžios mokyklų vedėjų raštų Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai. Vienoje iš pradinio mokymo įstaigų mokėsi lietuviai, kitoje – žydų tautybės vaikai.

Lietuviškos mokyklos vedėjas Petras Barkauskas savo mokyklą tebevadino ankstesniu Vinco Kudirkos vardu, nors tikrinius mokyklų vardus A. Venclovos vadovaujamas LSSR ŠLK jau buvo panaikinęs. Ši mokykla vadinosi pirmąja miesto pradžios (pradine) mokykla. Jos vedėjo ataskaitoje skaitome: „[...] Mokyklos balkonas buvo papuoštas iliuminuotu, vainiku apvestu Drg. STALINO (su mergyte) paveikslu; pats balkonas apvestas vainiku. IV-ją pamoką atskirai klasėse buvo aiškinama šventės prasmė, V-ją pamoką visa mokykla susirinko į salę, kur šventės minėjimas buvo iškilmingai pradėtas, pažymint jos reikšmę visai žmonijai, ir po to mokiniai kiekvienas buvo apdovanoti dovanėlėmis – po sąsiuvinį, paišėlį, trintuką ir didžiųjų socializmo kūrėjų atvaizdų atvirukais. Lapkričio mėn. 7 d. mokiniai, nežiūrint nepalankaus oro, visi ir labai darniai nešini vėliavomis, transparantais ir plakatais dalyvavo mitinge, eisenoje, pakaitomis su dūdų orkestru, VI skyriaus mokiniai skudučiais, o kiti dainomis eiseną vedė. Mitinge mokinių vardu sveikinamąjį žodį eilėraščiu pasakė IV kl. mokinė, o mokytojų vardu – mokyt. A. Babušas [Kudirkos Naumiesčio antrosios pradžios mokyklos vedėjas. – S. B.]. Po mitingo 16 val. mokiniams buvo surengtas spektaklis [jo vaidmenis atliko nežinia iš kur atsiradę komjaunuoliai ir pionieriai. – S. B.]. Vakare suaugusiems surengtos (mokyklos

rūmuose) pramogos programoj dalyvavo ir mokiniai mokyt. K. Smalevičienės parengtais baletėliais „Klumpakojis“ ir „Traika“. Lapkričio mėn. 8 d. 12 val. mokiniams buvo pramogėlė, kurioje programą išpildė mokiniai: choras (ved. mok. A. [Arturo. – S. B.] Gelmboldo), skudutininkai (P. Barkausko), deklamatoriai (įvairių mokyt.) ir baletas (mok. K. [Kunigundos. – S. B.] Smalevičienės). Po šios pramogos buvo nuvesti į kiną žiūrėti filmos „Maksimo sugrįžimas“. Vakare suaugusiems surengtoje pramogoje mokinių baletas vėl pakartotinai dalyvavo. Lapkričio mėn. 9 d. buvo poilsio diena; darbas pradėtas XI.10.⁴⁵⁰

Lapkričio 10-oji buvo sekmadienis. LSSR ŠLK kuravusių bolševikų sumanymas buvo paprastas – jei mokiniai tą sekmadienį bus mokykloje, vadinasi, su tėvais neis į bažnyčią, o katalikų kunigai neturės galimybės bendrauti su mokiniais bažnyčioje ar jos aplinkoje, auklėti juos krikščioniškosios moralės dvasia.

Šis sovietų valdžios patvarkymas dėl sekmadienio nekludė atlikti religinių priedermių Kudirkos Naumiesčio antrosios pradžios mokyklos žydų tautybės mokytojams, mokiniams ir jų tėvams, nes jiems buvo svarbus šeštadienis. Pateikiame tos mokyklos „šventinės“ ataskaitos fragmentus. Mokyklos vedėjas A. Babušas savo kalbą svarbiausiame miesto mitinge apibūdino taip: „[...] Visų Kud. Naumiesčio mokytojų vardu iš tribūnos pasveikino 2 Nr. mokyklos vedėjas A. Š. Babušas, prižadėdamas įrodyti mokytojų dėkingumą už suteiktą mokytojams ir mokiniams laisvą ir džiaugsmingą gyvenimą ne tik žodžiais, bet ir veiksmais – auklėti jaunąją kartą visomis išgalėmis Stalino ir Lenino pagrindais.“⁴⁵¹ Lapkričio 8 d. žydų tautybės mokiniai dalyvavo jau aprašytame abiejų miesto pradžios mokyklų renginyje⁴⁵², paskui žiūrėjo tą patį filmą (tik nurodomas kitas jo pavadinimas – „Maksim Gorki“). O lapkričio 9 d. (šeštadie-

nį) žydų mokykla oficialiai pratęsė 1917 m. bolševikų perversmui skirtą kampaniją ir, kaip buvo parašyta, surengė „vakarėlį“. Į jį „atvyko beveik visi tėvai ir organizacijų atstovai. Iškilmes atidariau keliais žodžiais apie socialistinį mokyklos auklėjimą. Tėvų komiteto vardu pasveikino draug. Rozenfeldienė ir Z. Tumbovskis, Komjaunimo vardu – draug. Grosmanaitė ir pionierių vardu pasveikino mokinė Vainermanaitė. Po pasveikinimų mokinių choras sudainavo Internacionalą. Vaikai atpasakojo publikai apie Spalių Socialistinę Revoliuciją, Staliną ir Leniną, deklamavo eilėraščius, pritaikintus iškilimėms. [...]“⁵³

Iš paskutinio šaltinio fragmento galime daryti prielaidą, kad lapkričio 9-ąją (šeštadienį, judėjų šabo dieną) žydų mokyklos mokytojams pavyko atiduoti duoklę „revoliucinei šventei“, pratęsiant ją dar vieną dieną, ir labai neužrūstinti savo bendruomenės rabinų, nes iki minėto „vakarėlio“ ir pedagogai, ir mokiniai su tėvais galėjo nueiti į sinagogą ar kitaip atlikti judėjų religijos reikalaujamas priedermes. Tą, be abejo, darė ir dalis pionieriais tapusių Kudirkos Naumiesčio žydų tautybės vaikų. (Ši tema gana sudėtinga, jai plačiau atskleisti reikia papildomų tyrimų.) Dar būtina pažymėti, kad abiejų miesto pradžios mokyklų vedėjai savo ataskaitose neužsiminė apie jokių nesklandumus, susijusius su jų auklėtinių dalyvavimu „šventinės sukakties“ minėjimo renginiuose, ir sovietų veikėjų priekaištus dėl to. O tų nesklandumų, turint galvoje šiurkščiai laužomus iki 1940 m. sovietų okupacijos susiformavusius mokyklų ir visos visuomenės papročius bei tradicijas, nebuvo įmanoma išvengti. Pavyzdžiui, pro Šakių „apkomo“ politrukų ir NKVD darbuotojų akis tikrai nepraslydo tas faktas, jog į mitingą, demonstraciją ir kitus 1940 m. lapkričio 7–8 d. renginius neatėjo daug mokinių, nes jų neleido tėvai⁵⁴. Neužsiminta ir apie labai

nepalankias gamtines sąlygas eisenai ir mitingui, kai šaltą apniukusį rytą surinktiems jų dalyviams netrukus teko kentėti nuo šlapdribos, kuri sugadino ar apgadino „transparenčius“, ant lazdu ar lentgalių prikaltus Stalino, Lenino, J. Paleckio, A. Venclovos ir kitų tuo metu garbintų bolševikų veikėjų portretus.

Kaip jau minėta, Kudirkos Naumiestyje 1940 m. lapkričio 7 d. dalyvauti demonstracijoje, klausytis komunistų, komjaunuolių ir kitoms sovietinėms organizacijoms atstovaujančių asmenų kalbų bei liaupsių komunistų partijai, diktatoriui Stalinui ir Lietuvos kolaborantams privalėjo ne tik miesto pedagogai su mokiniais ar be jų (nuo dalyvavimo manifestacijose buvo atleisti tik patys mažiausi Šakių miesto mokiniai). Skaitydami pradžios mokyklų mokytojų ataskaitas apie 1917 m. bolševikų perversmo sukakties minėjimą, matome, kad tą dieną į Kudirkos Naumiestį, nepaisant darganos ir prasidėjusios šlapdribos, pėsčiomis su savo mokytojais atėjo ir aplinkinėse gyvenvietėse esančių pradžios mokyklų mokiniai. Aišku, kyla klausimas, ar gausios buvo tų keturis, šešis ar visus dešimt kilometrų atžygiavusių mokinių gretos? Kiek tėvų neišleido savo vaikų į bolševikų šventę didmiestyje (Šakių apskrities masteliais) dėl blogo oro ar protestuodami prieš Lietuvos ir jos mokyklos sovietinimą? Atvykusiujų ir neatvykusiujų į „šventinį“ minėjimą proporcijos ataskaitose neatsispindi.

MOKINIŲ DALYVAVIMAS 1917 M. BOLŠEVIKŲ PERVERSMO MINĖJIMO RENGINIUOSE ŠAKIUOSE

Šakiuose vyko svarbiausi apskrities renginiai, skirti 1917 m. bolševikų perversmo 23-iesiems metinėms. Apskrities centre mieste buvo pakankamai asmenų demonstracijai ir „šventiniams“ renginiams

ruošti bei vykdyti. Be to, Šakiuose, kaip ir Kudirkos Naumiestyje, veikė vidurinė mokykla (buvusi „Saulės“ gimnazija), kurios mokytojai su mokiniais turėjo būti svarbesni minėjimo dalyviai nei pradinukai. Tad abiejų Šakių pradžios mokyklų mokytojams ir mokiniams teko antraeilis ar net trečiaeilis vaidmuo per 1940 m. lapkričio 7-osios demonstraciją ir tos dienos renginių programoje. Be to, kaip matysime iš Šakių antrosios pradžios mokyklos (joje mokėsi žydų tautybės vaikai) „Šventės minėjimo aprašymo“, lapkričio 6 d. vakare pradžios mokyklų mokiniams dėl neaiškių priežasčių netgi neleista atlikti savo meninės programėlės, nors tai buvo numatyta bendro Šakių mokyklų vakarinio renginio plane. Tačiau apie tai, kaip „šventei“ rengėsi ir joje dalyvavo gimnazistai ir jų pedagogai, archyvinės medžiagos kol kas nepavyko aptikti, todėl pasitenkinsime pradžios mokyklų vedėjų rašytomis ataskaitomis.

Šakių miesto pirmosios pradžios mokyklos (joje daugiausia mokėsi lietuvių vaikai) vedėjas Juozas Orentas buvo suimtas dar 1940 m. liepos mėn.⁵⁵ 1940 m. rudenį tas pareigas ėjo J. Valinčius. Jo ataskaita apie mokyklos mokytojų ir auklėtinių dalyvavimą „šventiniuose“ renginiuose, palyginus su kai kurių kitų mokyklų ilgais aprašymais, yra lakoniška. Pacituosime didesnę šios ataskaitos dalį: „[...] Lapkričio 6 d. klasėse paskirta po dvi pamokas Didžiajai Spalio Socialistinei Revoliucijai apibūdinti. Vėliau mokiniai kartu su mokytojais iš oro ir viduje papuošė mokyklą žalumynais, didžiųjų socializmo kūrėjų ir vadų paveikslais ir lozungais. Vakare mokykla iliuminuota. 7 d. vyresniųjų klasių mokiniai dalyvavo eitynėse ir mitinge miesto aikštėje. 8 d. mokyklos salėje suruoštas visiems mokiniams bendras šventės minėjimas. Iškilmingam posėdy kompartijos atstovas drg. Zokas, mokyklų inspektorius drg. Geištoraitis ir pionierių vadovas drg. Ledas pasakė mokiniams kalbas, plačiai nu-

šviesdami Didžiosios Spalio Socialistinės Revoliucijos reikšmę. Po posėdžio atlikta meninė minėjimo dalis: 1) inscenizavimas „Baudžiauninkas ir akamonas“, 2) dainos, 3) eilėraščiai ir 4) baletas. 13 val. 30 min. mokiniai žiūrėjo filmą „Daktaras Koliužnyj“. Po kino mokykloje visi mokiniai buvo apdovanoti šventės proga dovanėlėmis.“⁵⁶

Miesto antrosios pradžios mokyklos (joje mokėsi žydų tautybės vaikai) ataskaitos fragmentai atskleidžia daugiau „šventinių“ ir visuomenės bei švietimo įstaigų sovietinimo detalių: „Kaip ir visos įmonės bei įstaigos, taip ir mūsų miesto Šakių pradž. mokykla Nr. 2 šiai šventei sparčiai ruošėsi. Šių metų spalio mėn. 22 dieną gavau iš Šakių Apkomo Agitacijos ir propagandos skyriaus vadovo raštą, kuriame prašo pranešti, kas yra daroma ir kaip rengiamasi šventė paminėti. Tą pačią dieną sudariau komisiją šventės pasirengimo klausimams aptarti. Komisijoje dalyvavo: aš, Dubnikaitė ir Komjaunimo atstovas Frumanas Šleima ir Braudė Chanelis (mokyt. [Genė. – S. B.] Šuraitė ir [Ginda. – S. B.] Belablockienė tada atostogavo). Buvo nutarta: [...] 3) suruošti mokymosi socialistines lenktynes tarp mano vedamos III klasės ir Dubnikaitės II klasės mokinių ir 4) parinkti atitinkamas deklamacijas ir dainas lietuvių ir žydų kalbomis. Spalio mėn. 25 d. minėtose klasėse buvo paskelbtas nutarimas apie socialistines mokymosi lenktynes ir mokiniai pradėjo joms ruoštis. Pradedant spalio mėn. 27 d. ir baigiant lapkričio 6 d. nė vienas tų klasių mokiniams nepavėlavo į pamokas, ir kiekviena klasė stengėsi kitą pralenkti. [...] Kai iš atostogų sugrįžo kitos mokytojos, įvyko antras pasitarimas, kuriame buvo nutarta: [...] 2) [Iršos. – S. B.] Hamerio ved. III klasė išleidžia šventės išvakarėse mokinių sieninį laikraštėlį. Vaikai noriai pradėjo rašyti ir lapkričio mėn. 6 d. III-os klasės sienoje jau kabėjo mokinių išleistas laikraštėlis. [...] Tą pačią dieną mano vedamos mokyklos pio-

neriai davė iškilmingą pasižadėjimą ir buvo papuošti gražiais raudonais kaklaraiščiais. Vakare rengėmės dalyvauti mokyklų minėnėje dalyje, tik dėl kažkokių priežasčių pradž. mokyklų mokiniai buvo atstumti ir negalėjo pasirodyti. Lapkričio mėn. 7 d. 10 val. ryto mokykla dalyvavo mitinge ir demonstracijoje. Vaikai, orkestrui griežiant, tvarkingai žygavo, nešdami paveikslus ir „transparentus“. Lapkričio mėn. 8 d. lankėmės kine, kur buvo rodyta graži filma. Po to, filmai pasibaigus, nuėjome į Šakių m. pradžios mokyklą nr. 1, kur vaikai buvo apdovanoti šventės dovanėlėmis. Vakarėlį manome suruošti maždaug po dviejų savaitių, nes turimą programą dar reikia papildyti.⁵⁷ Kaip aiškėja iš pateiktų citatų, Šakių pradžios mokyklų mokytojams nereikėjo įtemptai ruošti „Spalio šventės“ minėjimui ir per kelias dienas trukusias „šventes“ vykdyti komunistų ir komjaunuolių nurodymus, kaip tai buvo nedidelėse kaimo mokyklose, kur visas „šventinis“ krūvis tekdavo vienam ar dviem pedagogams. Tiek Šakiuose, tiek Kudirkos Naumiestyje pradžios mokyklų mokytojai galėjo pasidalyti juos užgulusiais „šventiniais“ rūpesčiais. Be to, šių mokyklų pedagogams, palyginus su aukštesniųjų mokyklų mokytojais, buvo lengviau tuo atžvilgiu, kad jaunesnio amžiaus mokiniai buvo paklusnesni ir mažiau pasitaikė viešai išreikšto protesto atvejų. Bene svarbiausia buvo susitarti su auklėtinių tėvais, kad bent dalį vaikų išleistų į eiseną, minėjimą mokykloje ar kitą propagandinį lapkričio 7–8 d. renginį. O tai pavyko tik iš dalies. Gali būti, kad ir Šakių žydų pradžios mokyklos mokiniams ir jų tėvams, panašiai kaip Kudirkos Naumiestyje, irgi buvo suplanuotas „socialistinės revoliucijos atminimo vakarėlis“ šeštadienį (lapkričio 9 d.). Iš cituoto teksto galima suprasti, kad būta išankstinio žydų komunistų ir komjaunuolių užkulisinio susitarimo su judėjų religiją išpažįstančiais mokytojais, kitais inteligentais ir šventikais

dėl abiejų prievolių (judaistinių ir socialistinių-komunistinių) atlikimo tą šeštadienį. Kai „vakarėlis“ buvo nukeltas, Šakių žydams, kurių vaikai mokėsi pradžios mokykloje, pavyko išsisukti nuo pernelyg įtemptos šeštadienio dienotvarkės ir tą dieną atsiriboti nuo bolševizmo idėjų propagandos pliūpsnių. Jų buvo pakankamai patirta per kelias ankstesnes dienas.

Dalis Šakiuose gyvenančių mokinių, kaip ir Kudirkos Naumiestyje bei kitose apskrities gyvenvietėse, nedalyvavo 1940 m. lapkričio 7–8 d. renginiuose, nes jų į pompastišką eiseną ir mitingą dėl ideologinių motyvų neišleido tėvai. Daugelis vyresnių mokinių ir patys suvokė, kad per tas manifestacijas ir mokyklose rengiamus „iškilmingus posėdžius (susirinkimus)“ vyksta bolševikų okupaciją įtvirtinantis Lietuvos sovietinimas bei jos gyventojų „smegenų plovimas“. Tai suprato ir nemažai jaunesnio amžiaus mokinių, 1940–1941 m. m. pradėjusių bręsti gerokai anksčiau nei jų bendraamžiai iki tol. Žinoma, vien už nedalyvavimą „Spalio šventėje“ mokinių iš mokyklos dar nešalino, kaip ir už tai, kad pradžios mokyklų mokiniai nenorėjo stoti į pionierių organizaciją. Pionieriais tapti draudė dauguma tėvų, ir patys vaikai nelabai veržėsi⁵⁸. O 1940 m. rudenį Šakių apskrities mokyklose dirbusiems pedagogams išvengti dalyvavimo vadinamosios 1917 m. Didžiosios spalio socialistinės revoliucijos 23-ųjų metinių sukakties minėjimo renginiuose praktiškai buvo beveik neįmanoma. Tačiau, kaip rodo jų ataskaitos, kai kurie mokytojai minėjimo spektakliui su priesaikomis bolševikų partijai ir Stalinui paskyrė tik vieną dieną ir tik kelias valandas. Kaip matėme iš ataskaitų apie tas „šventes“, mokytojai bent išoriškai vaizdavo, kad laikosi okupantų ir kolaborantų instrukcijų. Savo esybe kolaboravo tik vienas kitas pedagogas. Buvo ir apsimetusių komunistais mokytojų, veikusių net antisovietiniame pogrindyje.

Toks buvo pirmoje straipsnio dalyje minėtas Gelgaudiškio mokytojas Valentinas Vakauza⁵⁹. Jis neįkliuvo NKVD. Tačiau pro represinių įstaigų ir vietos bolševikų, kitų sovietų aktyvistų bei skundikų, visur ieškojusių „liaudies priešų“, akis nepraslydo mokytojų „prasižengimai“ ir nenoras aktyviai įsitraukti į „socializmo statybą“. Net 1941 m. kovo mėn. rašytoje LSSR ŠLK atliktų darbų ir statistinių duomenų apžvalgoje pažymima, kad „kadrų perauklėjimas taip pat aštrus kaip ir pačią pirmąją tarybų valdžios Lietuvoje dieną“⁶⁰.

Stinga atsiminimų, galinčių padėti atskleisti objektyvesnę tikrovę mokyklose 1940–

1941 m. m., o vien archyvų šaltiniai nesudaro tam galimybių. Gal straipsnyje pateikiamos archyvinės medžiagos fragmentai, jų vertinimai paskatins tuometinius mokinčius (mokytojų jau beveik nelikę) papildyti juos savo atsiminimais, nors tą reikėjo daryti gerokai anksčiau. Kita vertus, LCVA ir Lietuvos ypatingojo archyvo medžiaga, tęsiant tyrimą, leis bent iš dalies atsakyti į klausimą, ar klusniai bolševikų ideologinių politrukų nurodymus vykdę Šakių apskrities pradžios mokyklų mokytojai išvengė represijų 1941 m. birželį. Tolesnėje tyrimo dalyje taip pat paliesime dar kelis Lietuvos mokyklos sovietizavimo aspektus.

Nuorodos

¹ *Genocidas ir rezistencija*, 2014, Nr. 1(35), p. 7–26.

² LKP(b) apskrities komiteto pavadinimo trumpinys.

³ Arturo Flikaičio (g. 1933 m.) ir Romo Treiderio (g. 1931 m.) atsiminimai. Abu jie 1940–1941 m. m. mokėsi Šakių apskrities Kudirkos Naumiesčio pradžios mokykloje. Atsiminimus užrašė S. Buchaveckas 2013 m.

⁴ Tarpučių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 11 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, LCVA, f. R-762, ap. 1, b. 245, l. 6.

⁵ Keturnauienos pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 12 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 5.

⁶ Bajoraičių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 11 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 7.

⁷ Turčinų pradžios mokyklos Didžiosios spalio Socialistinės Revoliucijos XXIII sukaktuvių minėjimui pasiruošimo aprašymas, *ibid.*, l. 8.

⁸ *Ibid.*

⁹ D.S.S. Revoliucijos 23 m. sukaktuvių minėjimas Matarnų pradžios mokykloje, *ibid.*, l. 9.

¹⁰ Didžiosios Spalio Socialistinės Revoliucijos 23 m. sukaktuvių minėjimo Barzdų pr. mok. aprašymas, *ibid.*, l. 3.

¹¹ Barvydų pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 11 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 29.

¹² Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos sukakties minėjimas Riogliškių pr. m-loje, *ibid.*, l. 31.

¹³ Kuro pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 12 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 32.

¹⁴ Braziukų pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 33.

¹⁵ Lekėčių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 28.

¹⁶ Pavilkijo pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 12 d. raštas Šakių apskr. pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 30.

¹⁷ Gelgaudiškio valsč. Šimkų, Maštaičių, Jotyškių, Branduoliškių, Gelgaudiškio Nr. 1 ir Nr. 2 mokyklų 1940 m. lapkričio mėn. 8 d. Didžiosios Spalių Revoliucijos šventės minėjimo aprašymas, *ibid.*, l. 10.

¹⁸ 23–jų Sukaktuvių Didžiosios Spalio Socialistinės Revoliucijos minėjimo Valenčiūnų pradžios mokykloje aprašymas (protokolas), *ibid.*, l. 12.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Jankų valsčiaus pradžios mokyklų Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos šventės, įvykusios 1940 m. lapkričio 8 d., aprašymas, *ibid.*, l. 16.

²¹ Būdos pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 11 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 18.

²² Pakalniškių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 19.

²³ Karčrūdės ir Kaitinų pradžios mokyklų raštai apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 17, 20.

²⁴ Slavikų pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 27.

²⁵ Bunikių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 14 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 22.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Spalių Revoliucijos minėjimas Šiaudinės pradžios mokykloje, *ibid.*, l. 21.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Sudargo pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 24.

³¹ Pervaznikų pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 27.

³² Ročiškių pradžios mokyklos I ir II komplektų aprašymai apie Spalio revoliucijos minėjimą, *ibid.*, l. 23, 26.

³³ Kriūkų pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 43.

³⁴ *Ibid.*; Albino Vaičiūno (g. 1933 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 2014 m.

³⁵ Ilguvos pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 20 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, LCVA, f. R-762, ap. 1, b. 245, l. 42.

³⁶ Leoniškių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 46.

³⁷ Žemių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 42.

³⁸ L.T.S.R. Aukščiausiai Tarybai. Rezoliucija, *ibid.*, l. 49.

³⁹ Skubrių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 35.

⁴⁰ Didž. Spalių Revoliucijos 23 m. sukakties minėjimo aprašymas, *ibid.*, l. 37.

⁴¹ Kaip Švediškių p. m-la paminėjo D. Spalių SR 23-ias sukaktuves, *ibid.*, l. 38.

⁴² Žvirgždaičių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 74.

⁴³ Janukiškių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 75.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Didžiosios Spalių Socialistinės Revoliucijos minėjimo Žėglių pradžios mokykloje aprašymas, *ibid.*, l. 76.

⁴⁶ Plieniškių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 73.

⁴⁷ Plokščių pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 50.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Griškabūdžio pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 9 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspektoriumi, *ibid.*, l. 13.

⁵⁰ Kudirkos Naumiesčio Vinco Kudirkos pradžios mokyklos 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 40.

⁵¹ Kudirkos Naumiesčio pradžios mokyklos Nr. 2 1940 m. lapkričio 10 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 41.

⁵² Žr. 20 nuorodą.

⁵³ Žr. 21 nuorodą.

⁵⁴ Min. A. Flikaičio ir R. Treiderio atsiminimai.

⁵⁵ J. Orento 1940 m. liepos 12 d. orderis suėmimui ir kratos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, l. 4–6; *Lietuvos gyventojų genocidas (1939–1941)* (antrasis pataisytas ir papildytas leidimas), Vilnius, 1999, p. 611.

⁵⁶ Šakių m. pradžios mokyklos Nr. 1 1940 m. lapkričio 12 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, LCVA, f. R-762, ap. 1, b. 245, l. 77.

⁵⁷ Šakių m. pradžios mokyklos Nr. 2 1940 m. lapkričio 11 d. raštas Šakių apskrities pradžios mokyklų inspekcijai, *ibid.*, l. 78.

⁵⁸ Min. A. Flikaičio, R. Treiderio ir A. Vaičiūno atsiminimai.

⁵⁹ A. Andrijonas, „Būrio vadas“, *Gelgaudiškis*, d. 1, Vilnius, 2011, p. 758.

⁶⁰ Švietimo liaudies komisariato veikla 1940 m. birželio 15–1941 m. kovo 1 d., LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 47a, l. 1.